

voor iedereen een persoonlijkheid die net zo wars van dikdoenerij was als alle andere gewone mensen. In werkelijkheid was hij niet gewoon, in werkelijkheid hield hij afstand, maar geen mens die daar iets van merkte. Met alsmaar toenemend raffinement poseerde hij als publiek bezit, als de man die Simon Carmiggelt speelde’.

Een alinea om een romancier te doen dromen van ‘une vie romancée’.

Gaston Durnez

HENK VAN GELDER, *Carmiggelt. Het levensverhaal*, Uitg. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 1999, 379 p.

Flaubert anno 1999

Over ‘Publieke werken’ van Thomas Rosenboom

Ik hou er niet van diepere verbanden te suggereren tussen verschijnselen die alleen maar toevallig zijn (daarom, onder andere, hou ik ook niet van Harry Mulisch), maar de verleiding het laatste boek dat ik in 1999 las als een ironische kanttekening te zien bij de literatuur van de voorbije eeuw is onweerstaanbaar. Dat boek is

Publieke werken, de auteur: Thomas Rosenboom. Het betreft een omvangrijke historische roman, die speelt aan het eind van de negentiende eeuw, afwisselend in het Drentse Hogeveen en Amsterdam, en die stilletjes de spot lijkt te drijven met alle verworvenheden van de moderne literatuur.

Zowat alles aan dit boek is bijzonder, maar het meest bijzondere is misschien nog wel dat het geen enkele uitspraak doet over de twintigste eeuw, niet openlijk, niet door lijnen door te trekken, niet via parallellen, niet door de ironische toon van de latere geborene die inmiddels beter weet. In *Publieke werken* wordt iets onmogelijks geprobeerd: schrijven over de negentiende eeuw alsof de twintigste niet bestaan heeft. Niet alleen waar het allerlei soorten kennis van de wereld betreft, ook waar het gaat om de kennis van de kleinste literaire bouwstenen, de woorden, lijkt de schrijver zich streng tot de negentiende eeuw te hebben willen beperken. Aan opzettelijke anachronismen, geestig dan wel choquerend bedoeld, moet hij een hekel hebben, onbedoelde anachronismen zal de lezer niet makkelijk ontdekken. In de recentste literatuur, althans het spraakmakendste deel daarvan, draait alles om het schrijversego, in *Publieke werken* is de schrijver ver te zoeken; een klein fotootje achterop ja, in de tekst zelf schittert hij flaubertiaans door afwezigheid.

Dit is een boek dat zich op geen enkele manier met het literaire wereldje, met grachtengordelroddel en columnistenijdelheid, encanailleert. Op geen enkele manier, dat wil zeggen: louter door distantie. Heel letterlijk, het boek begint zo: 'Waar wij vandaan kwamen, daar was het graven nat. Dan voeren we uit, beugelen uit de bok, dan volterug, het veen tot turf te drogen zetten.' Een bok is een platboomd vaartuig, zegt Van Dale; beugelen betekent onder meer veen baggeren. We bevinden ons in omstandigheden die anno 2000 haast niet meer voorstelbaar zijn, maar waar de auteur ons schijnbaar moeiteloos met alle zintuigen in trekt: de duistere, onzekere, bijna rechteloze en doodarme wereld van de turfgravers in het Drentse veen.

Het perspectief ligt hier, in de proloog, bij een jongetje van tien, die 's avonds laat in zijn donkere bedstee naar de op gedempte toon gevoerde gesprekken van zijn vader, moeder en grootvader luistert. Het gaat om een joodse familie, Benjamin geheten, maar afgezien van de grootvader, die nog leeft naar thora en traditie,

Thomas Rosenboom (°1956)
Foto Reinier Gerritsen.

noemen zij zich allang Bennemin, 'onze naam was met ons geloof na zoveel jaren en zoveel graven afgesleten en stomp geworden als onze veenschoppen.' Deze regels staan vlak achter een paar zinnen waar de uitzichtloosheid van dit bestaan schitterend,

want op haar verschrikkelijkst wordt geformuleerd: ‘Niemand ging naar het veen, je kwam erterecht. Je klom er niet naar op, je viel er uit een ander leven in neer, als een afgebroken tak, en zulke takken raakten gauw hun eigenschappen kwijt. Ze kregen allemaal dezelfde kleur, gingen lijken op alle andere takken die er al eerder in gevallen waren, daarna leken ze alleen nog maar op veen, tot ze tenslotte ook die eigenschap verloren: dan waren ze zelf veen geworden.’ De lezer die uit is op een zich binnenstebuiten kerende schrijversziel, moet op zijn laatst na deze regels, aan het eind van de eerste bladzijde, in de gaten hebben dat dit boek niets van zijn gading zal bevatten.

Maar het bijzondere van dit boek schuilt niet alleen in Rosenbooms objectiverende houding tegenover de historische stof. Bijzonder is, in het algemeen, de superieure, want haast achteloze manier waarop hij zowat alles wat de moderne roman aan vrijheden heeft opgeleverd negeert. *Publieke werken* is een strikt chronologisch opgebouwde, in alle opzichten samenhangende roman die duidelijk naar een climax toewerkt; alleen zuiver compositorisch al breekt hij met de gedachte dat elke lineariteit fictief, elke hiërarchisering van gebeurtenissen onmogelijk zou zijn geworden. Alles draagt bij aan de dreiging van een catastrofale ontknoping, maar vrijwel niets is voorspelbaar: pas met terugwerkende kracht krijgen de talloze motieven en thema's hun volle betekenis.

Bijzonder, eerder aansluitend bij de negentiende-eeuwse dan bij de experimentele roman, is dit boek ook op het niveau van de zin. Rosenboom schrijft vaak zeer mooie, bepaald niet eenvoudige, maar de lezer toch nooit voor een ‘uitdaging’ plaatsende zinnen. Opvallend is hun zeer gevarieerde opbouw, opvallend is ook dat het om typische schrijftaalzinnen gaat: ze zitten vol onderschikkende zinsverbanden, die niet alleen een vertragend effect sorteren maar ook structuur en hiërarchie bewerkstelligen, onmisbare syntactische voorwaarden voor iets waar Rosenboom in excelleert: de analyserende beschrijving van de psychodynamiek van zijn personages.

En dat is een volgend oneigentijds aspect van deze roman. Psychologie mag voor veel moderne auteurs iets achterhaalds hebben (aangezien ons gedrag volledig door elementaire, voorpsychologische krachten gedetermineerd zou worden), bij Rosenboom viert ze haar rentree. En overtuigend: Rosenboom jaagt zijn personages niet zin- en doelloos door een anonieme ruimte. Maar hij beperkt zich evenmin, op zijn achttiende-eeuws, tot een statische karaktersketch op grond van uiterlijkheden. Nee, zijn personages zijn in beweging, in alle opzichten van het woord, op eigen kracht en aangedreven door anderen, en Rosenboom is ijzersterk in de beschrijving van hun snel wisselende gemoedsgesteldheden, hun angsten en verwachtingen, hun zelfmedelijden en zelfoverschatting, hun altruïsme en hun ijdelheid; telkens opnieuw weet hij dat hele mengsel van tegenstrijdige mentale drijfveren en reacties scènisch te ontwikkelen en in originele beelden en vergelijkingen te vangen.

Het is niet eenvoudig het kolossale bouwwerk dat *Publieke werken* heet, te ‘plaatsen’ in het landschap van de Nederlandse literatuur, temidden van al die vaak armetierige privé-behuizingen. Misschien is een vergelijking met de authentieke muziekpraktijk verhelderend. Die heeft, onvermijdelijk, een dubbelzinnig karakter. Men speelt Bach of Haydn op oude instrumenten, partituurgetrouw en in de geest van wat de muziekgeschiedenis aan kennis over de historische uitvoeringspraktijk heeft opgeleverd. Maar het gaat om musici van nu, op de hoogte van wat er na Bach en Haydn zo al gecomponeerd en gespeeld is, en daar onherroepelijk door beïnvloed. Daar komt bij dat zij, in vergelijking met hun achttiende-eeuwse collega's, in technische zin doorgaans veel bedrevenere zijn, ze hebben bovendien meer gelegenheid om samen te oefenen, elkaars interpretaties te beluisteren en te vergelijken en aan een eigen repertoire te werken. Werkelijke authenticiteit is dus onmogelijk. En Rosenboom? Rosenboom speelt in zekere zin ook een oud stuk - een negentiende-eeuwse roman - op oude instrumenten, maar je merkt aan alles dat hij ook de literatuurgeschiedenis van na Couperus en Emants kent. De taal van *Publieke werken* is gecompriëmeerder, de stijl origineler, het psychologisch inzicht verfijnder, de compositie complexer dan die in de boeken van zijn grote voorgangers. Het lijkt of Rosenboom een schets voor een roman van een laatnegentiende-eeuwse meester heeft gevonden en die met behulp van diens naslagwerken, encyclopedieën en dictionaries - op superieure wijze - heeft uitgewerkt.

En dan heb ik het nog vrijwel niet gehad over de vraag waar dit boek over gaat. Heel kort dan. De hoofdpersonen zijn twee mannen, neven van elkaar, de een apotheker in Hoogeveen, de ander vioolbouwer in Amsterdam, beiden tegen de zestig en behorend tot een oudere, ‘idealistische’ generatie die haar beste tijd gehad heeft. De Amsterdammer uit zijn sociale betrokkenheid vooral door zich als pseudonimist (een soort columnist) te bemoeien met allerlei soorten stadsvernieuwing - het is de tijd dat het Centraal Station, het Concertgebouw en verschillende grote hotels gebouwd

worden; de apotheker doet dat door zich als weldoener van de arme turfgravers op te werpen. Beider bewogenheid kan evenwel niet worden losgezien van persoonlijke frustraties (ze zijn bijvoorbeeld kinderloos), van ijdelheid en geldingsdrang. Hun geschiedenissen, die alternerend worden verteld, raken met elkaar verweven, zodanig dat de mannen uiteindelijk samen een onmogelijk project bedenken ter redding van de veenkolonie waar de Bennemins deel van uitmaken: met het geld dat de een denkt te vangen voor zijn huis tegenover het Centraal Station, dat moet wijken voor de bouw van het Victoria hotel, willen ze de overtocht van de turfgravers naar het beloofde land, naar Amerika, financieren. Hoe dat afloopt zal ik niet verraden.

In een recensie werd *Publieke werken*, vooral vanwege de twee bevlogen maar ook lichtelijk naïeve en deerniswekkende hoofdpersonen, vergeleken met Flauberts *Bouvard et Pécuchet*, en niet ten onrechte. Maar aan Flaubert doet het boek ook denken vanwege de enorme gedocu-

menteerdheid. Rosenboom moet stapels kranten, tijdschriften en vast ook velerlei vakbladen hebben bestudeerd voor hij dit boek kon schrijven. Maar die bronnen heeft hij keurig weggewerkt in een sterk en verrassend samenhangend verhaal, dat is een deel van zijn vakmanschap. De ‘tragiek van de strevende mens’, het hoofdthema van het boek, is hier vooral onvergetelijk in beeld gebracht.

Cyrille Offermans

THOMAS ROSENBOOM, *Publieke werken*, Querido, Amsterdam, 1999, 488 p.

Een passend eerbetoon aan een groot schrijverschap

Verzamelen is vooruitzien: zinnen op middelen om de hiaten in de collectie op te vullen. Als het werk van een schrijver wordt verzameld, is de blik echter naar het verleden gericht. Het bijeenbrengen van al het geschrevene in een of meer banden suggereert een samenhang, die uitnodigt tot het speuren naar ontwikkelingslijnen in het oeuvre.

Gerard Reve is nog niet aan het einde van zijn carrière als schrijver, maar menselijkerwijs zijn verrassende nieuwe ontwikkelingen niet meer te verwachten. Het was immers ter gelegenheid van zijn vijfenzeventigste verjaardag, op 14 december 1998, dat Uitgeverij L.J. Veen begon met het uitbrengen van zijn *Verzameld werk*. Retrospectie ligt dus meer voor de hand dan een blik in de toekomst.

De fraai verzorgde editie van Reves *Verzameld werk* zal bestaan uit zes delen, waarvan er op dit ogenblik (27 december 1999) drie zijn verschenen. De delen 4 en 5 zullen in 2000 uitkomen, waarna de uitgave in maart 2001 wordt voltooid.

De werken zijn afgedrukt in de volgorde van schrijven, die meestal overeenkomt met de volgorde van publicatie. In enkele gevallen doet zich een verschil voor. *A Prison Song In Prose*, in 1968 in een fraaie uitgave, verlucht met tekeningen van Thomas Koolhaas, in de handel gebracht, staat in het *Verzameld werk* tussen *The Acrobat And Other Stories* (1956) en *Tien Vrolijke Verhalen* (1961). Men kan erover twisten of dit een juiste keuze is, maar erg belangrijk is de kwestie niet. Meer twijfels heb ik bij *Veertien Etsen Van Frans Lodewijk Pannekoek Voor Arbeiders Verklaard*, geschreven in 1967 en hetzelfde jaar in boekvorm gepubliceerd. Waarom figureert deze tekst in het *Verzameld werk* als onderdeel van *Vier Pleidooien*, waarin hij in 1971 werd opgenomen? Uit *Een Eigen Huis* (1979) zijn in het *Verzameld werk* toch ook de gedichten weggelaten die eerder werden gebundeld in *Het Zingend Hart* (1973)? En nu ik toch aan het vitten ben: Was het wel zo'n goed idee *The Acrobat And Other Stories* in het Engels af te drukken, de taal die Reve in de jaren vijftig enige tijd verkoos boven het Nederlands, en niet te kiezen voor de geautoriseerde vertaling van Hanny Michaelis, die onder de titel *Vier Wintervertellingen* in 1963 verscheen? Beschouwingen over deze verhalen hebben stevast betrekking op de vertaling en vrijwel nooit op de oorspronkelijke Engelse versie.

De eerste vijf delen van het *Verzameld werk* bevatten ‘de belangrijkste afzonderlijk verschenen werken, aangevuld met in tijdschriften verschenen teksten die om diverse redenen een klassieke status verworven hebben’, zo valt te lezen in de ‘Verantwoording’. Tot de laatste categorie behoort bijvoorbeeld *Brief Aan Mijn Bank*, dat mede aanleiding was tot het proces wegens smadelijke godslastering, dat in 1966